

Анна-Мария Тотоманова (София, България)

ЛЕКСИКАТА НА СТАНИСЛАВОВИЯ ЧЕТИ-МИНЕЙ. ЛАТИНИЗМИ

Станиславовият чети-миней, запазен в ръкопис № 1039 от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в София, е най-ранният известен представител на староизводните чети-миней и през последните десетилетия се радва на заслужено внимание от страна на изследователите. Общоприето е мнението, че преводът на сборника е възникнал през старобългарската епоха и неговият дометафрастов състав остава устойчив в старите южнославянски литератури (Атанасова 2018). Ръкописът, с който разполагаме, е създаден около средата на XIV в. (1353/1361 г. според приписките в текста¹) в западните български предели, които по това време са част от сръбското кралство. Преписан е от трима преписвачи², които използват безюсов правопис с някои рашки особености. Работата върху пълното издание на ръкописа (Тотоманова, Атанасова 2018), което е придружено с подробно изследване на правописно-фонетичните и морфологичните особености на текста, позволява да се направи изводът, че минеят е копиран от изправен търновски антиграф от първата половина на XIV столетие, наследник на старинен старобългарски протограф (Тотоманова 2018б).

Настоящата статия е част от пълното изследване на лексиката на този важен за българската литературна и езикова история паметник, което е предвидено за втория том на изданието. Словникът на *Станиславовия миней* съдържа значителен брой гърцизми, които често пъти се конкурират с домашни думи (старобългарски и наследени от други езици (прабългарски, старовисоконемски и готски). Тази дублетност в предаването на гръцките думи сама по себе си е характерна за преводите от Кирило-Методиевата епоха (Чернышева 2003: 184). Чрез гръцкия оригинал в текста са навлезли и ня-

¹ Добрев 2016: 15–17. Всички приписки в кодекса у Тотоманова 2018а: 8–13.

² Един безименен и двама дяди – Драйко и Станислав (Тотоманова 2018а: 13–16).

кои хебраизми и латинизми. Но докато хебраизмите са свързани основно със Свещеното писание, то латинизмите в повечето случаи назовават реалии и понятия, които най-често се отнасят до устройството на държавата и църквата във Византия през IX–X в. Тези книжовни заемки се добавят и наслагват върху заетите още в предписмената епоха думи като *олътаръ*, *оцътъ*, *поганъ* и *под.*, които рано са се одомашнили. Проследяването на функционирането на латинизмите в текста и тяхното битуване в средновековната славянска книжнина ще хвърли допълнителна светлина върху историята на изграждането на най-стария славянски книжовен език.

Чуждата лексика в *Станиславовия миней* се извлича от пълния индекс на словоформите, създаден електронно въз основа на компютърния набор на целия текст от проф. д-р Иван Христов, на когото сърдечно благодаря. Латинизмите се подреждат по азбучен ред, като на първо място стои основната форма на лексемата в старобългарски, следвана от латинското и гръцкото съответствие. В речниковата статия се дават сведения за употребата на лексемата в паметника и присъствието ѝ в други текстове според съществуващите и достъпни лексикографски наръчници за старобългарския език. За установяването на произхода на латинските заемки и техните гръцки съответствия са използвани речниците Lewis, Short 1879 и Liddell, Scott 1940. Като коректив е привлечен и двутомният LBG, който съдържа лексика от епохата на възникването на старобългарския превод. Гръцките оригинали се цитират според изданията, посочени в Агиославица 2016: 209–233.

аснкрнтъ м. < *a secretis* ‘секретар на императора’, грц. ἀσκηρίτις / ἀσκηρίτις³. *ЙоМ* 344a4 sq. ἢ ὑπὸν ἀλλοῦ ἀσκηρίτη ἄποῦστνῶ не съответства на публикувания от Мин гръцки текст καὶ τὸ τίμιον σέκρετον ἀπέλυσεν. Очевидно е, че преводачът на житието на Йоан Милостиви е разполагал с друг оригинал, в който вм. σέκρετον (вж. по-долу *снкрнтъ*) е стояло ἀσκηρίτις. СДЯ 1: 31 отбелязва лексемата в *Ман*; Mikl.: 8: *Житието на св. Кирил, ЙоМ, Мих прол от XIV в. и пролог за м. март от XVII в.* като *асннъкрнтъ/асннъгрнтъ* с балканско озвучаване на *к* след назалното *н* (Велчева 1980: 153) и *аснкрнтъ* според гръцкия правопис. В *Ман* думата е разгълкувана по следния начин: ц(а)рскын свѣтъннкъ, егоже нарѣцаѣтъ асннкрнтъ (ст. 4109).

вннаторъ м. < *venator* ‘гладиатор, който участва в лов на диви зверове на арената’, грц. βηνάτορ. Знакът за ери *Гл* 224с7 sq. *вынаторъ* се дължи на ранното фонетично смесване на двете *и*-гласни в южнославянския ареал. Всъщност преписвачите на *миней* доста последователно различават *и* и *ери* след задноезични съгласни, но не и след останалите твърди съгласни (Тотманова 2018: 39–40).

³ Вторият вариант на изписването на грц. лексема е според LBG.

гаросъ м. < *garum*, грц. γάρου / γάρων ‘сос от саламура и дребна риба’. Лексемата се среща веднъж в *Житието на Аверкий* в облика н’гарѡѡсъ (вероятно вм. н гарѡѡсъ) и очевидно е била непозната за преписвача, срв. *Аве* 269с1–3 възъмь мѣхѣ вѣннѣ вѣ нѣ | маслѣ ѣ вннѣ, н’гарѡѡсъ, | ѣ ѡцѣтъ. Срв. Mikl.: 126: *Златоуст от 1574 г., Мих мен, пролог от XIV в.*, продаден от Вук Караджич на Берлинската държавна библиотека. В първия пример цитатът е същият като в нашия миней, срв. масло н вно н гаросъ н оцѣтъ, но във втория пример думата е изписана като гарасъ, което вероятно е просто грешка: мѣдомъ н гарасомъ помазахн (Mikl.: 126). Облика гаросъ откриваме и в *Мъчението на Мелетин* от Григорий Ниски, включено във февруарски миней от XV в.: дрѣзѣн гароса потрѣбѣ в зелѣе ѡхыщраѣють (СДЯ 1: 510). Във вид гароусъ лексемата е засвидетелствана в *Мих прол* и в речника на Востоков (Mikl.: 126), както и в СДЯ 1: 510: в пролог за мартенската половина на годината от XV в.: помазавше его мѣдомъ съ гароусомъ, като съставителят се съмнява за значението на думата. Същият пример и в СРЯ XI–XVII вв. 4: 11. Въз основа на паралелен четене авторите определят значението на думата като ‘винен оцет’ или ‘младо вино’ и добавят още един пример от пролог от XV в., също взет от Срезневски. Вероятно това решение е повлияно от същото значение на думата в новогръцки език, приведено у Миклошич, но контекстът в нашия миней съвсем ясно показва, че става дума за съставка, различна от виното и оцета. Тук би следвало да си припомним, че в старобългарски редом с оцѣтъ (вж. по-долу) присъства още една латинска заемка – лексемата мъсть (< *mustum*), която означава точно ‘мъст, шира, сладко вино’, срв. в класическия старобългарски корпус *Супр* 397.17 младъ грозньвъ мъсть младъ. съ роднтелѣ топламн съзамн мѣснмъ бѣаше и в текста на *Апостола* 2.13 (*Шии* и *Хилф*) нннже роугающе се глахоу, ѣко мъстомъ испльнни соутъ (SJS: 245). Лексемата е жива и през XIV в., срв. *Ман* ст. 49 н гроздъ, мъсть тоуащѣн, растѣше на лозахъ; ст. 3815 аздыкъ мѣдовнын его, 8вы мнѣ, ѡятъ выс(т’), мъста нстауащѣн в(о)жестъвнаго потоку; ст. 3611 пнтѣ въз|мѣнѣаше мъста сад’уанше. Вж. и в *Герм* 222а нюдене мнѣшж глаще. ѣко мъстомъ испльнени сжтз⁴. Лексемата е подробно документирана в Mikl.: 385 и СДЯ 2: 213 с примери от *Апостола*, *Книга Йов* и *Огласителните поучения на Кирил Йерусалимски*. Миклошич привежда и производното прилагателно мъстньн в *Номоканон* от XVI в., както и паралели от южнославянските езици, руски и полски. Всичко това свидетелства, че мъсть е ранна латинска заемка в славянските езици. Следователно нашите предци пре-красно са различавали виното, оцета, мъста и гаруса, за който LBG посочва категорично значението ‘сос от саламура и дребна риба’. Що се отнася до

⁴ Среднобългарските примери са извлечени от Диахронния корпус на българския език X–XVIII в. <https://histdict.uni-sofia.bg/textcorpus/list>.

редуването на *o* с *y*, отразено в славянските текстове, то се обяснява със стесняването на неударените гласни в северногръцките диалекти (Vasmer 1970: 245; Чернышева 1994: 447; Чернышева 2003: 188–189).

ДНАЛТОРЪ *м.* < *delator* ‘доносник’, грц. *δηλάτωρ*. В текста лексемата има две употреби в мн. ч. *АЕл* 317a29 sq. *днл|торн* (вин.п. мн.ч.), 317b3 sq. (им.п. мн.ч.). Отбелязана е още една употреба в *Мих мен* от XVII в. (Mikl.: 160). За изравняването на *n* и *ы*, което обяснява съпадението на формите за им. и вин. мн.ч., вж. по-горе.

ДОУКСЪ *м.* < *dux*, грц. *δοῦξ*. Лексемата е позната от *Супр*, където се среща и производното притежателно прилагателно *доуксовъ* (СтБР 1: 444; SJS 10: 529). В *Станиславовия миней* тя е употребена общо 26 пъти в *СВ* и в *ЙоМ*, като в тринайсет от случаите между буквите *k* и *c* е вмъкнат малък ер (*доукс-*), в други осем случая между тях стои паерчик (*доук’с-*), а веднъж наблюдаваме метатеза – *СВ* 183a27 sq. *доу’ска*. Този начин на изписване е красноречиво свидетелство, че и през XIV в. произношението на чуждото за славянската реч съчетание *kc* в краесловие е продължавало да затруднява говорещите. СДЯ 1: 742: *Син пат, Златоструй XII в., Пролог за м. май, ХГА*. У Mikl.: 181 преобладават написанията с *кьс-* и *кс-*, но в сръбски паметници е отбелязан и облик на *-кь*. В *СаД* е отбелязано прилагателно *доуковъ*, произведено от същата основа (Димитров 2010: 84).

ЕЪПЕТРЪСЪ е относително прилагателно, произведено от основата на лат. *exceptor*, грц. *ἐξκέπτωρ* ‘съдебен чиновник, който води протокола’, срв. *Сол* 286d15 sq. въ *ѣзпетръс’цѣ|мѣ санѣ бѣвъ*. За изкривяването на основата допринася стремежът за вмъкването на гласна с цел избягването на съгласкови съчетания, които не отговарят на структурата на славянската сричка, срв. *sextilis* > *ἐξτίλλιος* > *екостнлъ*, *секо(с)тїлнн*, *секнстнлнхъсъ*, *снкнстнлнн*; *σκρινάριος* – *скрнрарнн*; *ἐξκουβίτωρ* – *еккквнторъ*; *ἔμβολος* – *емволъ* в *ХМал* (Чернышева 1994: 450). Лексемата е хапакс и не е засвидетелствана в лексикографските наричници.

КАЛАНЪДЪ *ж. мн.* < *Calendae*, грц. *καλάνδαι*. Лексемата се среща веднъж в *Евт* 50d4 *прѣже шестн калан’дѣ ѡктебѣ | снрѣчѣ*. въ *.ѣ|. днѣ ѡ|бра мѣд* и още един път в *Соф* 58c28 *прѣже. дї. калан’дѣ. се|птевра*. Със същото значение я намираме и в старобългарски: *Супр* 81.20 *прѣжде четырѣ калан’дѣ мар’та. снрѣчѣ въ кѣ феуоара* (СтБР 1: 712; SJS 15: 7). Изглежда, че това е книжовната адаптация на гръцкото съответствие на лексемата, защото в превода на византийската синтагма от 14 титула, който възхожда също към старобългарската епоха, тя е с облик *коланды*: 183. 5 *ѡв. Снце глѣмъна коланды . н | глѣмъна пастѣы* (Максимович 2010: 118). В *СЕ* 103b3 думата е в ед.ч.: *аще к’то въ ѡ день ндетъ на коландѣ . еноуарѣ . ѣко же прѣвѣ поганн творѣахъ . ѣ лѣтѣ* да поклетъ са. Това показва, първо, че преводът в синтагмата е по-архаичен от този в евхология, и второ, че тенденцията за ограничаването на имената *pluralia tantum*, която е много характерна за българския език,

вж. *ясли* и *ясла*, *ножици* – *ножица*, *нощви* – *нощва* и под.⁵, е започнала да действа още през старобългарската епоха.

КАМЪБАЊЪ м. < *самрана*, грц. *καμπανόν*. В нашия текст думата има значение ‘везна, теглилка’ като във византийския гръцки, срв. *ЙоМ* 339a19 sq. *кам'бàнѣнѣ ѣ мѣрнлò. ѣ споруды | ѡр'фавоу' коуповатн | ѣ продаватн заповѣдà и ѣв ѣвì кампанѡ και ζυγѡ και модиѡ και αρθάβη...* Mikl.: 282 отбелязва думата в препис на *ЙоМ* от XV в. и в *Мих мен* – камъбанъ и мѣрнлò. Като се има предвид, че Mikl.: 329 и СДЯ 1: 1372 отбелязват и лексема *кѣпона* със същото значение в ранни старобългарски преводи на Григорий Велики и Йоан Златоуст, пролози, *ХГА*, можем да допуснем, че камъбанъ в значение ‘теглилка’ е вторична и късна заемка от латински през гръцки спрямо първоначалното *кѣпона*, което следва да е заета с носова гласна на мястото на *ат* между съгласни още в праславянската епоха.

За значението ‘камбана’ СДЯ 1: 1184 и Mikl.: 282 се позовават на един и същ пример от Църковен устав от XV в., приведен изцяло у Срезневски: *Пареклеснаρχъ съ сущнмн с нѣ оударѣ во дрѣва н желѣзо н тажкаа камбаны*, като последният отбелязва и графичен вариант *кампанъ* с неозвучена след назала съгласна *n* в речника на Востоков.

Мъжкият род на заемката в двете ѝ значения навежда на мисълта, че камъбанъ е наследник на гръцката дума от среден род с адаптиране на окончанието -ов в -ъ, докато *кѣпона* очевидно е произведена без гръцко посредничество направо от лат. *самрана*. Същото може да се твърди и за съвременното българско *камбана*, което остава в ж.р.

КАЊЪДНЛО ср. < *candela*, грц. *κανδήλα* ‘лампа, светилник’. Среща се в *Ник* 44с3 *ѣ двѣ кан'днлѣ желѣзнѣ пѡ | пазоу'сѣ пѡложнтн ѣ|моу'*. Познато е и на класическия старобългарски корпус (*Сунр*), вж. още и Mikl.: 282; СДЯ 1: 1189–1190; СРЯ XI–XVII вв. 7: 54. Засвидетелствана е и в *Син пат*. Според М. Чернишова обликът от ср.р. може да възхожда единствено от форма *κανδήλιον* (Чернышева 2003: 199), което изглежда съмнително (вж. по-долу *полата*), като се има предвид, че Фасмер привежда гръцко съответствие *κάνδηλον* и сродното *πολύκάνδηλον* (ГСЭ 3: 76). Думата има деривати *канъднлѣнѣ*, *канъднловъжнгатѣль*, *канъднложѣжъць* (Mikl.: 282).

КЕНЪДННАРЬ / КЕНЪДННАРНН м. < *centenarium*, грц. *κεντηνάριον / κεντενάριον* ‘мярка за тегло: един кентинарий е равен на 100 литра’. Среща се седем пъти в *ЙоМ*, като обликът *кенъдннарнн* се открива само веднъж. Като *кенъдннаръ* думата е засвидетелствана в СДЯ 1: 1205: *ПНЧ*; Mikl.: 285: *Мих мен*, където има и вариант с т. В същия облик и с преносно значение ‘пристрастеност, алчност’ открихме лексемата и в *СаД* 2056 съсъдъ добрь

⁵ За ограничаването на броя на съществителните *pluralia* и *singularia tantum* в историята на българския език вж. Тотоманова 2009: 71–72.

аще ѿ, съпострадоуемъ емоу. и вставабемъ малое ѡрѣднѣ ѡно сътворити въ нѣ такоже рече двѣ зоснма, мѣсто кендннарю (Димитров 2010: 129). Облик с беззвучна съгласна *m* - : кен'тннарь е засвидетелстван в *Син пат*, СДЯ 1: 1205: *Троицки сб.* XII в., л. 50; СРЯ XI–XVII вв.: 7, 113: кен'тннарнн в *XGA* и кен'тннарь в *Троицки сб.*, л. 50об. (Чернышева 2003: 202). Според М. Фасмер облиците с окончание -ъ при гръцки имена от м. и ср. р. с окончание -ιος, -иов се дължат на съкращаването на основа до -и(ς), -и(ν) в народния гръцки език. Пак според него днешното *кантар* 'теглилка' е получено от грц. съответствие с посредничеството на османотурския (ГСЭ 3: 84–85), вж. СДЯ 1: 1270: *конътаръ* (XVII в.). За озвучаването т–д, след назвали вж. по-горе.

кентътурнонъ м. < *centurio*, грц. *κεντοῦρίων* 'центурион, стотник'. Среца се веднъж в *АЕл* 317d17 *киѣн'тотурнѣнѣ* (род. мн.). Позната е с пет употреби в *КСК*, срв. СтбР; SJS: *Зогр, Мар, Остр, Ник, Сунр*, като още тогава чуждицата се конкурира с домашната дума сътъннкъ (*Асем, Остр*). Същите примери и в СДЯ 1: 1205 : *Остр*; Mikl.: 286: *Зогр, Сунр*; СРЯ XI–XVII вв. 7: 114 отбелязва думата в *Генадиевската библия* (1 Парал 29:6). В *Тек* в нашия миней се среща само сътъннкъ (всичко 12 употреби).

кесааръ м. < *Caesar*, грц. *καῖσαρ*. Лексемата е заета чрез посредничеството на гръцкия език и е позната на най-ранните старобългарски преводи. Намираме я в текста на евангелието, на апостола и на номоканона (СтбР 1: 721; SJS 15: 21–22), където определено се употребява като титла на римските императори. Още в ранната епоха тя се конкурира с *цѣсаръ*, което е заето още в праславянски с посредничеството на готското *káisar* (Фасмер 4: 290–291), и затова показва резултат от втора палатализация. Макар още в старобългарски да е направен опит за разграничаването на значението на двете думи, срв. Йоан 19:15 *Зогр, Асем, Боян* не имамъ *цѣсаръ*ѣ•тъкъ'мо *кѣсаръ*ѣ, в значение на *владелец* те продължават да се конкурират, като по-старата заемка се употребява и като титла на римските императори, и като означение на християнски православен владетел, и като евфемизъм за Господ⁶. Според DOOCSM, който е допълнен и коригиран електронен вариант на SJS (= DOCSM), *кесааръ* има само 45 употреби в *КСК*, докато употребите на *цѣсаръ* са над 500. Не по-различно е състоянието в *Станиславовия миней*, където *кесааръ* е употребено 35 пъти, а *цѣсаръ* – над 600. При това в словообразователното гнездо на заетата през гръцки лексема участва само притежателното прилагателно *кесаарѣвъ*, а в това на *цѣсаръ* намираме притежателните прилагателни *цѣсарѣ / цѣсарѣскъ, царѣвъ*, съществителните *цѣсарница, цѣсарство / цѣсарствне* и глагола *цѣсарствовати*, което свидетелства за дълготрайното пребиваване на думата в активния речник на ста-

⁶ За западните християнски владетели обикновено се употребява една друга латинска заемка *regis* (по-рядко *regna*) от гех, *regis* през сргрц. *ρήξ, ρηγός*.

робългарския език. Единичното написание *АЕл 317с17* царю показва, че в средата на XIV в. думата се е произнасяла вече като *цар*, макар в повечето случаи при съкращаването под титла да стои изнесената буква с. Същото е и състоянието в РЕПЕ.

кѢСТНОНАРЬ м. < *quaestionarius*, на грц. *κουεστιονάριος* ‘който води разпит с мъчения, палач’. Освен в *Мам 9с27* думата е отбелязана в *Mikl.: 286* с една употреба в *Мих мен.* СРЯ XI–XVII вв. 7: 107 намира *кѣстнонарѣ* в същото четиво във *ВМЧ* (XVI в.), но извежда заглавна дума *квѣстнонарѣ*.

КОМЕНЪТАРНЕНН, КОМЕНЪТАРНЕНСЪ м. < *commentariensis*, грц. *κομენტарήσιος* / *κομμενταρήσιος*. Според СтБР 1: 738 думата означава ‘висш съдебен деловодител или секретар, който може да участва в правораздаването и да надзирава затворите’ и има четири употреби в *Супр.* Въз основа на същите примери SJS 15: 43 определя значение ‘надзирател’. В нашия текст лексемата има пет употреби в едно и също четиво: *СВ 187а3 sq., 187с11* *комен’тарнѣ*; *СВ 187с9 sq.* *к’оментарнѣ*; *СВ 186d29–187а1* *комен’тасрнѣ* със сричкова метатеза и *СВ 190а2* *комен’тарнѣ* с хаплография. Колеланието се дължи на различните способности на адаптация на гръцките имена с окончание -ιος и свидетелства за ранното заемане на думата (Тотоманова 2008: 614–615). В СРЯ XI–XVII вв. 7: 282: *ВМЧ*, дек. 6–17: 947 думата е в облик *коментарнѣнѣнѣ*.

КОМНСЪ м. вж. *КУМЬСЪ*

КОМЪКАННѣ ср. е отглаголно съществително от глагола *комъкатн*, който възхожда към лат. *comunicare* (БЕР 2: 573–574). Познато е от КСК със значение ‘комка, причастие’ и се среща в *СЕ* и *Супр.*, в *Устюжката* (СтБР 1: 738; SJS 15: 44) и *Ефремовската кормчая* (Максимович 2010: 432)⁷. В текста на минея я намираме веднъж като част от фразеологизираното словосъчетание *комъканнѣ прннматн / възнматн* в *Ник 45b10–12* *попѣ ѡнѣ грѣш’нннкѣ ѣѣ | ѧ мн ѡ роу’кы ѣгѡ комъканнѣ прнѣмлемѣ*, срв. грц. *οὗτος ὁ ἱερεὺς ἀμαρτωλὸς ἐστὶν καὶ ἐξ τὰς χειρᾶς αὐτοῦ οὗ μεταλαμβάνομεν*. Употребата ѝ на мястото на гръцкия глагол *μεταλαμβάνω* ‘взимам участие в нещо, част съм от нещо’ означава, че тя трайно е навлязла в старобългарския език още от ранната епоха. Вж. многобройните употреби на лексемата в СДЯ 1: 1266–1267, като се започне от *Словата на Атанасий Александрийски срещу арианите*, двата *Симеонови сборника*, *Презвитер Козма*, *Син пат* и др.

КОРЪННИКОУЛАРНН м. < *cornicularius*, грц. *κορνικουλάριος*. Лексемата е хапакс и се среща само веднъж в *ПТА 202d24*. СРЯ XI–XVII вв. 7: 328: същото четиво от *ВМЧ* в препис от XVI в. Авторите на речника определят значение ‘който е награден / отличен за дългогодишна служба’, като сравняват с

⁷ В текста на *Ефремовската кормчая* срещу грц. *κοινωνία* стоят *объщеннѣ* (119); *объщаннѣ*; *прнѡбъщеннѣ* (5); *комъканнѣ* (12); *прнѡжстнѣ*; *прнѡжщеннѣ*; *тѣло* (Максимович 2010: 432). В *Киевските листове* се срещат *въсѣдѣ* и *оплатѣ* (DOOCSM).

корникоула ‘войнишка награда, отличие’ (от лат. corniculum, мн. ч. cornicula ‘войнишки знак за отличие’). Примерът с това значение обаче е от 1710 г., а Lewis, Short 1879 определя значението на *cornicularius* като ‘адютант на трибун, консул и под.’ или ‘асистент на чиновник’. Като се има предвид контекстът в минейния текст, където въпросният корникуларий съветва сина си да послуша консула и да принесе жертва на боговете, срв. ПТА 202d22–25 кнезь ꙗѣ на|чнѣте тѣло ѳго. аѳана|сь кор’ннкоуларіи ꙗѣ, по|слоушаи оу|патнка, значението ‘адютант’ изглежда по-вероятно.

КОТЪЖИЦА ж. е умалително от котъга, употребено два пъти в Йом 341d9, 349d22. Вж. и Микл.: 306: същото житие и *Мих мен*; СДЯ 1: 1304: *Син пат*, където се конкурира с грц. коловни < колóβιον и славянското рнѣза (Чернышева 2003: 204). Изходното съществително *cotusa* има различни гръцки съответствия – χιτών, колóβιον, ιμάτιον, сүїѣа, и се среща още в старобългарски със значение ‘горна или долна дреха, риза, плащ’ (СтбР 1: 748 *Сунр*; SJS 15: 57 *Сунр*, *Бес*). Засвидетелствано е с многобройни примери от ранни старобългарски преводи и в Микл.: 306; СДЯ 1: 1303–1304; СРЯ XI–XVII вв. 7: 386. Миклошич и Срезневски посочват и вариант котоуга в ръкопис от 1288 г. с поученията на Ефрем Сирий. Присъствието на ери в котъга говори за дълга лабиална гласна *u* в латинското *cotusa* < *cotta* (Фасмер 3: 354–355), което свидетелства за относително ранното заемане на думата в праславянски. Обликът котоуга би могло да възхожда към оригинал, в който на мястото на ери е стояла ижица, или да е резултат от повторно заемане. Лексемата котъга е заета направо от латински без гръцко посредничество, но отразява колебание *k-g*, характерно за гръцките диалекти срв. напр. галнгна (вин. мн.) вм. калнгы от лат. *caliga* в *ХМал* (Чернышева 1994: 437).

КЪМЪСЪ м. < *comes*, грц. κόμης ‘префект, началник, управител на област’. Лексемата се употребява само в едно четиво, където се среща 8 пъти и винаги е изписана с ижица, над която стои двойно остро или тежко ударение, и малък ер или паерчик между буквите *m* и *s*: к’м’мьсь НППГ 213d2, 213d9 sq., 213d21, к’м’мьсь НППГ 214a7, к’м’мьсь НППГ 213с7, к’м’мь НППГ 214b6, к’м’м’соу НППГ 213b17, к’м’м’с’ НППГ 213с4 sq. Няма съмнение, че ижицата тук функционира със звукова стойност на висока лабиална гласна, която е характерна за ранните старобългарски преводи⁸, и появата на лабиален гласеж може да се обясни само с дифтонгизацията и лабиализацията на гласната *o* в народния латински (Максимович 2004: 113). Еровата гласна на свой ред следва да се приеме като закономерен наследник на кратко *i* от обобщената основа на косвените падежи (*comitis* > *k^oomitis* в народния латински). По същия начин К. Максимович извежда гласната *e* в славянското къметъ, което спо-

⁸ За замените на ижицата със знак оу в славянската версия на ХГС вж. Тотоманова 2008а. Примери от други ранни старобългарски преводи вж. у Кривко 2004.

ред него е ранна книжовна адаптация на лат. *comes* (Максимович 2004). Западнобалканската среда, към която той отнася тази заемка, обаче противоречи на *e*-гласежа на малкия ер, който не е изконен за приведените от него сръбски, бошнашки и словенски форми, но се връзва с *e*-гласежа на малкия ер, възникнал по-късно в българска и западнославянска среда. Пред нас е ранна заемка от народния латински със запазено консонантно окончание. Със същия облик думата е регистрирана и в СРЯ XI–XVII вв. 7: 262 във *ВМЧ*, 22–28 април, 808, *Житие на Теодор Сикиот*, което показва, че думата е била част от ранния минеен превод.

Книжовно заетото *комнъ* се появява само веднъж в *Станиславовия миней* в *Аре* 281d1 *комнсоу*. Думата е позната на *Сунр*, като в косвените падежи се появява с основи *комнс-* /*комнт-*, а веднъж се среща и именителната форма *комнсн* (SJS 15: 43; СтБР 1: 738). С облици *комнъ* / *комнтъ* лексемата е регистрирана в СДЯ 1: 1265–1266: *Ефр корм*; Mikl.: 299: *минеини* и предложни четива от XVI в.; СРЯ XI–XVII вв. 7: 262: *Син пат*; 263: *Усп*, *ХМал*.

ланарин *м.* < *lanarius*, грц. *λανάριος* ‘който работи с вълна’. Лексемата е хапакс и се среща само в *Тек* 171c27. Текстът няма запазен гръцки оригинал и според Климентина Иванова отразява местна антиохийска устна или дори писмена традиция. Познат е в шест сръбски преписа и е част от най-стария пласт на чети-минеите (Иванова 2004). В *Станиславовия миней* интересуваният ни текст е свързан с мотива за насилственото преобличане в женски дрехи като наказание позорно за героя, срв. *ѣще лн не хѣщешн прѣддѣм’ те въ прѣбнство женѣ. ланарѣн. | н срамѣтоу. н не послѣу|шав’ же цѣра прѣддѣнь бѣ || въ прѣбнство.* Думата *прѣдѣбнство* също не е засвидетелствана в лексикографските наръчници. Кл. Иванова предполага, че би могло да означава ‘подчинение’, тъй като в *Сунр* думата *дѣбнство* превежда грц. *ἐνέρυεια* (Иванова 2004: 90). Това обаче е по-скоро контекстуално определено значение, отколкото значение, изведено от етимологията и морфемния състав на думата. Тя очевидно е произведена от корена на глагола *дѣятн*, чието основно значение е ‘правя, върша нещо’, а в отрицателна форма същият глагол получава значение ‘оставям, позволявам на някого да върши нещо’. В това си значение той е синонимичен на глагола *дѣлатн*⁹. В част от дериватите на *дѣлатн*, образувани с представка *прѣ-*, се реализира значението ‘поставям предел, слагам граница, отделям нещо’ (СРЯ XI–XVII вв. 18: 186). И предвид цитирания текст може да се предположи с голяма доза вероятност, че тук става дума не за отвлечено съществително, а за нещо конкретно, така че най-вероятното значение е ‘женското отделение / женската част на къщата’ (на

⁹ Също така и на *творѣнтн/сѣтворѣнтн* и *дѣбнствоватн* (SJS). Че значението на *дѣятн* и *дѣлатн* се припокрива, вж. и българските диалектни форми за отрицателен прохибитив с *недей* (< не дѣн) и *н’алай* (< не дѣлан).

грц. γυναικεία), в която са се намирали жените предачки. В подкрепа на това може да се приведе и род.п. женѣ. ланарѣн, тъй като ако изразът прѣдамъ те въ прѣѣнствѣ означаваше ‘предам в подчинение’, по-логичен тук би бил не родителният притежателен, а дателният падеж на адресата.

ЛЕГЕОНЪ м. < *legio, -onis*, грц. λεγεών. В минея думата се среща два пъти в преносното си значение ‘множество, безчет’, инспирирано от евангелската притча (Лук 8:26–39), в която Исус прогонва бесовете, срв. *Пла* 233сб възъ|бѣсѣнѣвъ легѣѣномѣ дѣ|хомѣ. свезанъ по рѣкѣ | ѣ по вѣн верѣгамн; *Аве* 270d14 тѣ бѣ легѣѣнѣ | бѣсѣ оупражѣннѣ іесѣ, ѣ въ сѣѣннѣ повелѣвѣ ѣмѣ ѣтн въ ѣ|ме твоѣ сѣѣѣ.

ЛНСТРЪ м. < *illustris (inl-)*, грц. ἰλλούστρος (LBG) ‘знатен, почитаем, честен’ като титла. Лексемата е хапакс и се среща в *Сол* 290d4 sq. ѣ салнѣ ѣмѣ нарнцаѣмѣ лн|стрѣ. Обликът с н се дължи на колебанието на ижицата като оу и н, а изпадането на началното н – на преразпределение на словната граница *нарнцаѣмын лнвстрѣ.

МАГНСТРНИНЪ м. < *magistri officiorum*, грц. μαγιστριανός. Среща се три пъти в *Аве* 269d10, 14, 270b22. Лексемата е позната от *Сунр* в облик магнстрнианъ. СтбР определя значението ѣ като ‘служител на началника на императорската канцелария в епохата на домината’. СРЯ XI–XVII вв. 9: 6 уточнява, че във Византия това е означавало ‘помощник на магистъра’, който е бил високопоставен чиновник, или ‘доверено лице за специални поръчения и доставка на императорската поща’. В нашия текст става дума за двама царски пратеници, което прави последното значение най-вероятно. При преписването на текста думата е побългарена, като наставката -анъ е била заменена със сингулативното -ннъ. Освен в *Сунр* думата е регистрирана и в *Син* и *Скут пат*, във *ВМЧ* и в *ХМал* (Чернышева 2003: 207).

НАВЪСКЛНРЪ м. < *navicularius*, грц. ναύκληρος ‘собственик или капитан на кораб’. Среща се четири пъти в *Пла* 62a29, 62b11, 63b4, 66a4. Най-ранната регистрирана досега употреба е в *Син пат*, вж. СДЯ 2: 271 и СРЯ XI–XVII вв. 18: 34: пример от същото четиво във *ВМЧ* в препис от XVI в.; Mikl.: 399 добавя употреби от *Шии* и *Житието на св. Сава* (XIII в.) и минейни текстове от XVI в. М. Чернишова, която специално се занимава със заемките в *Син пат*, прибавя към известните вече паметници и *Христ* (Чернышева 2003: 209). Във всички тези нарѣчници думата е с облик навѣсклнрѣ / навѣсклнрѣ, наоуклнрѣ, наклнрѣ, навѣклѣрѣ¹⁰ (*Житие на св. Сава*). Обликът в нашия текст вероятно се дължи на преписваческа грешка. В останалите четива вместо навѣсклнрѣ в минея намираме кораб(л)ѣннѣ, което е произведено от гърцизма кораб(λ)ъ с помощта на домашната наставка -ѣннѣ. В *Сад* на ναύκληρος съответства кръмѣникѣ (Димитров 2010: 134).

¹⁰ В съседство с плавна съгласна грц. η може да звучи като е (ГСЭ 1: 209; Чернышева 1994: 446).

НОТАРЬ м. < *notarius*, грц. *νοτάριος* ‘писар, секретар’. Лексемата е употребена осем пъти в *ЙоМ* 345b11 sq., 350a17, 350b1, 6, 10, 13 sq., 22, 28 sq. Най-ранната ѝ употреба е в *Ефремовската кормчая*, където се появява и като *ноутарь* (един от четири примера, но СДЯ 2: 459: *нотарь* в *Рязанската кормчая*) и еднократно като *нотаринн* (Максимович 2010: 165). Чернышева 1994: 411: *нотарь* в *ХМал* и *нотаринн* в *ХГА*; Mikl.: 455: *нотарь* в *Мих прол* и др. текстове от XIV в. нагатак и личното име *Нотарне*¹¹. В *Син пат* еднократно *ноутаринн* (Чернышева 2003: 210). Лексемата е позната и на *Скут пат* и на *Рим пат* съответно с облици *нотарь* и *ноутарь* (Veder 2012: 315; Борисов 2014: 81). За прехода *o > u* в гръцки, вж. по-горе *гаросъ*.

ОЛТАРЬ м. < *altare* ‘олтар, жертвеник’ Старинна не книжовна заемка в старобългарския език¹², която обикновено превежда грц. *θυσιαστήριον*, *ἱλαστήριον*, *βῆμα*, *ἱερατεῖον* и се конкурира с домашните *жрътвѣннкъ*, *трапѣза*, *тръвнште*, *тръвѣннкъ* (СтБР 2: 78–79; SJS 23: 539–540). В минея думата е употребена 39 пъти срещу *тръвнште* (13 пъти) и *жрътвнште* (2 пъти) в същото значение. Вж. и прилагателното *олтарьнъ* в *Прот* 24d23 sq.

ОЦЪТЪ м. < *acetum* ‘оцет’. И тази лексема е заета без книжовно посредничество от народния латински, срв. грц. *ὄζος*. Среща се в *Ник* 43d5 sq., *ЙоБ* 100a17 и *Аве* 269c3, 29. В класическите старобългарски паметници превежда *ὄζος*, по-рядко *οἶνος* и има 40 употреби. Познати са и нейните деривати *оцътънъ* и *оцътънъ* (СтБР 2: 170–171; SJS 24: 632–633). В Богословие Йоан Екзарх изковава думата *оцътъство*, за да преведе грц. *ὀξύτης* ‘острота, парливост’. ЭССЯ 32: 11 предполага готско посредничество.

ПАТРИКНИ м. < *patricius*, грц. *πατρίκιος* ‘един от висшите чинове във Византия’. Среща се шест пъти в *ЙоМ* 346aб, 363a12 sq., 363b2, 19, 22, 363c12 sq. Най-ранните регистрирани употреби са в *Сунр*, *Житието на св. Кирил* (патрнкнн с разночетене *патрнархомъ*) и *Житието на св. Бенедикт* в облик *патрнкъ* (SJS 25: 21). СРЯ XI–XVII вв. 14: 173: *Сим сб*, *Новгородски летопис*; Mikl.: 585: *Михановичев* и *Вуков пролог* XIV в.; СДЯ 2: 889: *патрнкъ* *Житие на Андрей Юродиви*. В среднобългарски думата се среща с облик *патрнкне* (РЕПЕ 2: 72). В *СаД* намираме срещу грц. *τοὺς πατρίκιους* стои събирателното съществително *патрнкнн* (Димитров 2010: 223). В руски ръкописи са засвидетелствани облици *патрнкнн*, *патрекнн*, *патрекън* (СРЯ XI–XVII вв. 14: 170). БЕР 5: 98 отбелязва диалектни и народни облици *патрика*, *патрик* със значение ‘благородник’ и по-често ‘патриарх’.

ПАЛАТА ж. < *palatium*, грц. *παλάτιον* ‘дворец, палат’. Лексемата има 40 употреби в *Том* (14), *ГрА* (4), *Тек* (3), *Соф* (4), *Ефр* (3), *СВ* (4), *Пел* (2), *Теп* (3),

¹¹ Чернышева 2003: 210 привежда името като нарицателно. Същата грешка и в SJS 21: 441 *Остр*, коригирана в DOOSM <http://gorazd.org/gulliver/?recordId=16854>.

¹² ЭССЯ 32: 81 предполага посредничество на старовисокономски. Единичното *олтарь* в *Синайския псалтир* 42: 4 говори за вторично книжовно заемане на латинската дума.

Аре (1), *АЕл* (2). Появата на *о* < *ѣ* сочи ранно заемане в старобългарски, но женският род на думата, засвидетелстван още в старобългарски, остава неясен. Съществителните на *-иов* от ср.р. обикновено се възприемат като думи от м.р. с окончание *-ни*, срв. ста̀днн < στάδιον, днннарнн < δηνάριον и по-рядко – като ср.р. с окончание *-ниє*, срв. конннн/конниє от грц. κόννειον ‘цикута, бучиниш’ (Тотоманова 2008: 646), ствхннє от στοιχεῖον в *Богословието* на Йоан Екзарх (ТермР)¹³. Изключенията от типа на ЮВ 2: 619–620 капетална, ХГС 465b15 капетална (< Καπετώλιον), прѣторъ 2 прѣторна (вж. по-долу) са изключително редки. Фасмер смята думата за дохристиянска заемка (ГСЭ 1: 200, 217, 267; 3: 154–155) и тя присъства в ранните старобългарски преводи на *паримейника*, *служебника*, *Супр*, *Житието на св. Кирил* (SJS 27: 132), както и в *Син пат* (Чернышева 2003: 210), *СаД* (Димитров 2010: 241). СРЯ XI–XVII вв. 16: 193 добавя и пример от *Генадиевската библия*.

прнмнкюръ м. < *primiticerius*, грц. πρι(μ)ικήριος. Среща се веднъж в СВ 183a17–20 блженѣнн же сергы прнмнкюръ вѣаше унна гѣлнѣтнаннскѣго. прнмнѣтелъ же цѣрѣвь сынъ. От контекста се вижда, че св. Сергей е бил началник на школата в Центилиум (селище близко да средновековния Медиоланум, и в четивото е запазено значението на латинската дума ‘пръв по ранг’, вж. по-долу секонѣдокнрѣвъ. Най-ранната употреба е в *Супр* (3 пъти в облик прнмнкнрнн) със значение ‘висш църковен сановник, примикюр’ (СтБР 2: 374; SJS 29: 288). Mikl.: 672: прнмнкнрнн *Супр*, *Мих прол*; прнмнкюрнн *Monumenta serbica*, прнмнкюръ *Вуков* и *Мих мен*, прѣмнкнрнн *Вуков пролог* и прѣмнкюръ в грамотите на Стефан Душан. В България през XIII–XIV в. примикюрът е висш царски сановник, срв. *Борилев синодик* 33a Цамблакоу велнкомоу прнмнкюрю, вѣ:~.

прннѣгнпъ м. < *princeps*, грц. πρίγκιψ / πρίγκεψ, πρίγκιπος ‘княз, велможа, първенец’. Среща се веднъж в Гл 222c13–14 рѣ кнезѣ, къ прннѣгнпн. Най-ранната употреба е в *Супр* с форми за им.п. прннѣгнѣѣ, прннѣгнѣѣ (СтБР 2: 377; SJS 29: 293; Mikl.: 675). Нашият пример предполага основна форма без крайно *с* по *i*-основа, подобна на тази в Mikl.: 675: прннѣгнпъ / прннѣгнпъ пролог за м. март и в руски миней (*Леополски* / *Лвовски*) от XVI в. с озвучаване след назал. Според DOOCSM думата е синоним на дѣрѣѣ, наѣдальннѣ, а според SJS – на кѣназѣ, владѣика, нѣмонѣ. В нашия текст е реализирано първото значение.

¹³ Всъщност при ранни заемки е нормално в завършеците *-юс*, *-иов* на грц. имена от м. и ср. р. да се прегласят в *е* на славянска почва, но броят на тези форми е много оскъден. През среднобългарската епоха обаче в книжовния език навлизат нарицателни и собствени имена от м.р. с окончание *-ниє*, срв. по-горе патрнннє, Нотарнє, също и Днмнтрѣє, Васнлѣє, Георгѣє, Савелѣє, Саворѣє и под., което навежда на мисълта, че по някаква причина тези форми не са били схващани като книжовни през старобългарската епоха.

протнкторъ м. < *protector*, грц. *πρωτήκτωρ* / *πρωτίκτωρ* ‘член на императорската гвардия’. Среща се 4 пъти в *ЙоБ* 100a1 sq., 100b10, 100d25, 102a3 и веднъж в *Сол* 289b4 *протнкторъ* (!). Вж. най-ранната употреба в СРЯ XI–XVII вв. 20: 263: *Скут пат* и във *ВМЧ* XVI в. (2 пъти); Mikl.: 709: сръбски пролог от XVI в. и *Вуков миней*.

прѣпоснтъ м. < *praepositus*, грц. *πραιπόσιτος*/*πρεπόσιτος* ‘висок чин във византийската йерархия – началник или главен евнух’. Среща се само веднъж в *КЕ* 297a8 sq. *прнстоюща же тоу трнвоуны ѿ прѣпоснтъ ѿ глѣста іен*. Вж. още Mikl.: 660: пролог м. март XVII в.; СРЯ XI–XVII вв. 19: 25: *ХМал*, *Генадиевска библия*.

прѣторъ м. < *praetorium*, грц. *πραιτόριον* ‘официално седалище на претора и място, където той раздава правосъдие’. В *Соф* 49d18 и *СВ* 188b27 намираме *прѣторъ* и *преторъ*, а в *СВ* 187c8 sq., 189b17 – *прнторъ*. Това колебание се открива още в ранните старобългарски преводи, където лексемата има 33 употреби, срв. *прѣ- Зогр* (2) *Мар* (3) *Асем* (7) *Сав* (8) *Сунр* (5), *прѣ- Зогр* (1) *Мар* (1) *Ват* (1), *прн- Зогр* (1) *Боян* (1), *пр...тор- Ват* (2), ...*ръ Ват* (1)¹⁴. Появата на облик с н се дължи на фонетичната близост между *прѣторъ* / *преторъ* и *прнтворъ* ‘преддверие, портик’, защото в *Зогр* и *Ник* *прнтворъ* стои срещу *πραιτόριον* (DOOCSM). Като аналогия следва да се разтълкува и формата *прѣтворъ* (Mikl.: 660). В *Ефр* *корм* намираме само *прѣторъ* (Максимович 2010: 257). В *Герм* 77б: Мъчение на ап. Филип *преторъ*. В *Сунр* и *Христ* намираме и облик *преторн м.*, а в *Никодимовото евангелие* *прѣторнѣ ср.* и *преторнѣ ж.* (DOCSД). Интересно е да се отбележи, че в *ХГА* 51б, 12 грц. *πραιτόριον* е преведено с *темъннца* (Истрин 1920–1930 3: 154).

В значение ‘претор’ (от грц. *πραιτωρ*) лексемата е позната само от *Син пат* (Чернышева 2003: 213–214).

секонъдокръ м. < *secundicerius*, грц. *σεκωνδακηριος* / *σεκουνδικηριος* ‘втори по ранг; заместник’, вж. по-горе *прнмнкюрь*. *СВ* 183b3 н *вак'хъ того|же чнна*, н тѣ бѣ сана ге|н'тнльскѣго *съкон'докір'*.

снкрнтъ м. < *secretum*, грц. *σῆκρητον* / *σέκρητον* ‘патриаршеска приемна; канцелария’ се среща в *ЙоМ* 338d1–2 *въ ч'тнѣ|мъ снкр'нтъ*, грц. *ἐν τῷ τμίῳ σεκρέτω*. СРЯ XI–XVII вв. 24: 39 отбелязва *секретъ* във *ВМЧ*, дек. 10–16, 860, XVI в., което прилича на заемка без посредничеството на гръцкия език.

спекоулаторъ м. < *speculator*, грц. *σπεκουλᾶτωρ* ‘царски палач’. Среща се в *СВ* 191b21 и *АЕл* 320d13, 321a9. Най-ранните употреби са в *Асем* род.-вин. *спекоулатора* (но *Зогр*, *Мар* *вонна*, *Остр* *мечъннка*) и *Сунр* (*Стбр* 2: 726; SJS 38: 143). Като синоними в *КСК* се употребяват още *сѣуць* и *сѣуца*. Срв. Mikl.: 872: *Сунр*, *Ник*, *Мих* *прол*, *речник* на *Памва Беринда*. СРЯ XI–XVII вв. 27: 21–22 добавя примери от *Усп*, *Чудовски Нов завет* и *ВМЧ* XVI в.

¹⁴ Статистиката е цитирана по DOOCSM <http://gorazd.org/gulliver/?recordId=25466>.

ТНТЪЛЪ м. < *titulus*, грц. *τίτλος* ‘надпис, заглавие’. Среща се в *ЙоМ* 354c22, 354d8–9 и 354d1–2 погрешно лнтръ, срв. 354c29–354d3 не оуѣ оубѣ вѣ||ахъ малѣ ѹбо таковагѣ лн|тръ напнсаннѣ проучнстѣ достнглѣ. Регистрирано е в *Зогр*, *Мар*, *Асем*, *Сав*, *Боян* и в *Клоц* (DOOCSM). СДЯ 3: 960: *Остр* и евангелие от 1355 г. **ТНТЪЛА** ж.; Mikl.: 960 добавя *тнтъла ж.*: речник на Памва Беринда и **ТНТЪЛЪ**: *Мих хом*, *Мих мен*. Според СРЯ XI–XVII вв. 29: 352 думата има и облик от ср.р. тнтъло. С женско окончание думата е и в *Ягичевия Златоуст* и в *Архивския хронограф*.

ТРНВОУНАЛНН м. < *tribunal*, грц. *τρίβουνάλιον* ‘съд, трибунал’. В минея в думата е изпусната сричка, защото целият израз е бил труден за преводача или преписвача, срв. *Сол* 289c16 в’ | трнвоуан же грѣсцѣмъ | въ днѣ моулопатомъ, грц. ἐν τῷ τριβουναλίῳ τῆς πόλεως ἐν ἡμέρᾳ τῆς βουλευμάτων. Mikl.: 1001: *Мих мин* същия цитат с хаплография¹⁵; СРЯ XI–XVII вв. 30: 167: пролог септември от 1262 г. трнвоуналнн/трнвоуналнн, като втората форма е типична и за по-късните руски паметници и се дължи на запазения библиолабен сонорен характер на съгласната в.

ТРНВОУНЪ м. < *tribunus*, грц. *τρίβουνος* ‘трибун; съдебен служител’. Среща се четири пъти в *КЕ* 297a8, 297a22 sq., 297b28, 297d8. Срв. Mikl.: 1001: пролог за м. март – август (XVII в.), в който е отбелязано и прилагателното трнвоуньскъ. Вж. и *Герм* 270б (*Житие на св. Георги Победоносци*) въ трнвѣнѣстѣмъ воннѣ|ствѣ бывѣ. СРЯ XI–XVII вв. 30: 149 трнвоунь: пролог март (XII–XIII в.) и септември (XIII в.), *Римски патерик* (XVI в.); трнвоуньскъ *ВМЧ* (XVI в.): същия цитат като в *Герм*; СРЯ XI–XVII вв. 30: 167 трнвоунь, трнвоуньскъ: пролог март (XIII в.)¹⁶. СРЯ XI–XVII вв. 30: 148 трнвоунь: *Генадиевска библия* (1 Парал. 21:23), където лексемата е вторично заета от латински оригинал и назовава воински чин.

ТРНМНСЪ, **ТРНМНСНН** м. < *tremis(sis)*, грц. *τριμήσιον* / *τρίμισον*, *τριμίσις* *τό* ‘монета = 1/3 от ауреуса’. Срв. *ЙоМ* 338a29–338b1 трѣмнѣ < трнмнснн, *ЙоМ* 363d25 sq. трѣмнѣ, 364a13 sq. трѣмнѣ. Вж. и Mikl.: 1002 трнмнсъ: *Мих мен*.

ОУКНЪ, **ОУНЪГНЪ** ж. < *uncia*, грц. *οὐγγία* или *οὐγκία* ‘унция’. С облик оукнъ лексемата се среща в *Ила* 230b14 грнзѣашѣ...ѹкыю хлѣ|бѣ ієчнѣнѣ, 230c11 нѣдѣ|шѣ хлѣбѣ. ѿ. ѹкын. С облик оунъгнъ – в *ЙоБ* 100a16 ѿ. ѹнѣгнѣ | хлѣба, 100a20 ѿ. оунѣгнѣ хлѣба. По всяка вероятност оукнъ идва от български антиграф, в който думата е била изписана с начална голяма носовка – *жкнъ, срв. честото изписване архнмодѣрнтъ вм. архнмандѣрнтъ в *Сим* (Тотоманова 2018а: 19). Това говори и за различно време и начин на заемане на думата,

¹⁵ Заглавната дума е изведена като трнвоуль, доколкото окончанието може да е както контрахирано -нн, така и нормално окончание по *i*-основи.

¹⁶ Приведеният пример трнвоунь же нтаръ (вм. нѣтаръ / нѣтаръ) подсказва, че в грц. оригинал е стояла думата τριβουνονοτάριος = τριβουνὸ νοτάριος ‘трибун и писар’ (LBG: 1803). Вж. и СДЯ 3: 993 трнвоунотарнн (*Мъчение на Кирик и Юлита*, 1414 г.) с хаплография.

като очевидно оунъгна е книжовната заемка. Mikl.: 1045 оукна: *Мих мен* (вероятно цитира *ЙоБ*); Mikl.: 1057: *Вуков, Лвовски и Мих мен, Михановичева кормчая*; оунка: *Азбуковник* (1849 г.) Вж. също и умалителните със същото значение Mikl.: 1057 оуннца и Mikl.: 1058 оунъць *Апостол* (XVI в.), произведени от оунка, където -ка е схванато като умалителна наставка. Същото и в СДЯ 3: 1228, 1235. Възможно е СДЯ 3: 1194 оукъна (< оукна): *Златоструй* (XII в.) да се дължи на объркване на близките начертания н и н. В *СаД* намираме облик онъгна (Димитров 2010: 202).

форъ м. < *forum*, грц. *φόρος* ‘форум’, срв. *Кипр* 164d16 на прѣвннмъ | хълмѣ грѣ на кларн форѣ. В същия морфологичен облик е регистрирана думата и в ХТС 478a9 въ ѡвѣрнтѣ ѣ са глѣтъ. фѣръ. За колебанието ф–ф вж. Тотоманова 2008: 605–606. Mikl.: 1086 привежда форма със запазено гръцко окончание фороъ според речника на Даничич.

цѣта ж. < *centa*¹⁷, грц. *νομισμα, δηνάριον* ‘дребна монета’. Среща се два пъти в *ЙоМ* 354b2 по ѣднноѣ цѣтъ и 357b2 до ѣднноѣ | цѣтъ и веднъж в *Аре* 281с6 трѣ | тѣсоуще цѣтъ. Най-ранните ѣ употреби са в *СЕ* и *Остр*, където превежда *δηνάριον* или *νομισμα*, но има разночетения пѣнасъ, скълаъ, съребрьникъ (SJS 49: 846). СДЯ 3: 1434 отбелязва многобройни употреби не само в ранните руски евангелия до XIV в., но и в *Син пат*, *Чуд пс*, *Ефр корм*, *Сим сб*, *ХГА*, *Златоструя*, *ПНЧ* и др. Mikl.: 1109–1110 добавя употреби от минейни четива и *Михановичевата кормчая*. Вж. и *СаД* (Димитров 2010: 395). СДЯ и Mikl. отбелязват и производното прилагателно цѣтавъ от описанието на Преславския дворец в *Шестоднева* на Йоан Екзарх. В *ЙоМ* 357d29, 358a8 е засвидетелствано и производното сложно съществително цѣтоннца ‘блудница’, което тук превежда грц. евфемизъм *προστοαμένη*. Mikl.: 1110 привежда същия цитат от *Мих мен*. Вж. и *Сунр* 2.26 юуланннѣ повеаѣ поставнтн на блѣдннштн·рекѣше на цѣтонмствѣ (без грц. съответствие), където сложната дума, образувана от корена на заемката и на глагола ѡтн, нмѣ, обяснява старобългарската дума. Предвид значението на цѣтоннца и цѣтонмство едва ли е възможно цѣтонмъць да означава лихвар (Mikl.: 1110; СДЯ 3: 1436), още повече че и контекстът е свързан с блудството, срв. *Златоструй* XII в. 40б–40в ныне же цѣкы ннчнмъ|же оунъшн тѣрга. н хлѣвннѣ цѣтонмъць. съвѣрающа || бо са жены къ цѣквн красат са да прѣльса (sic!) блѣднннѣ.

¹⁷ Думата обикновено се извежда от готското *kintus*, което не обяснява завършека на основата, така че не бива да се изключва непосредственото заемане от лат. *centum, centa*, което обяснява и появата на съскавата африката в началото ѣ (ЭССЯ 3: 194).

***

Повечето от заемките се срещат само в едно отделно четиво, в по две четива се срещат *доуксъ*, *каланъды* и *легеонъ*, в по три четива – *олътаръ* и *оцьтъ*, а в повече от три – *кесаръ*, *полата* и *царъ*, *цѣсаръ*. Тематиката на сборника, който съдържа предимно агиографски разкази за първото тримесечие на църковната година (Атанасова 2018: 123), е причината по-голямата част от латинизмите да означават длъжности и професии, характерни за късния Рим и ранната Византия. Засвидетелствани са седем названия на длъжности: *снкрнтъ*, *доуѣъ*, *ѣзепетръ*, *кентоурнонъ*, *кумьсъ* / *комнсъ*, *прѣпоснтъ*, *секондокръ* и дванайсет на професии: *внаторъ*, *днлаторъ*, *кестнонаръ*, *коменътарнснн*, *коръннкоуларнн*, *ланарнн*, *магнстрнннъ*, *навъскларъ*, *нотаръ*, *протнкторъ*, *спекоулаторъ*, *трнвоунъ*. Титлите са шест: *кесаръ*, *цѣсаръ* / *царъ*, *лнстръ*, *патрнкнн*, *прнмнкюръ*, *прннъкнпъ*. Съществителните, назоваващи предмети от бита, са шестнайсет: *гаросъ* и *оцьтъ* назовават подправки, *кенъдннаръ* и *оукна*, *оунъгна* – мерки за тежест, *камъбанъ* – теглилка, *цата* и *трнмснъ* / *трнмснн* – монети, *канъднло*, *олътаръ*, *комъканне* са свързани както с бита, така и с религиозните ритуали, а *котыжнца* е единствената заемка, назоваваща предмет на облеклото. Към градската среда и обществения живот ни отвеждат *полата*, *прѣторъ*, *снкрнтъ*, *трнвоуналнн*, *тнтълъ*, *форъ*. Съществителното *каланъды* се среща само във формулата за определяне на датите по римския календар, а *легеонъ* присъства само с количественото си значение.

От всички четирийсет и четири латински заемки двайсет и една се срещат в *КСК*. Не е изненадващо, че най-много са съвпаденията със *Супр* – общо 15 случая, което е още едно доказателство, че преводът на агиографските календарни сборници е бил направен през старобългарската епоха. Лексемите *внаторъ*, *ѣзепетръ*, *ланарнн*, *лнстръ*, *секонъдокръ*, *снкрнтъ* са безспорни хапакси. Към тях следва да се прибавят *кестнонаръ*, засвидетелствано и в един по-късен препис на същото четиво, и *коръннкоуларнн*, което няма друга регистрация в средновековни текстове и представлява семантичен хапакс (вж. по-горе.), така че относителният дял на хапаксите е 18,2%. Същият е и процентът на редките думи (с до пет употреби) *днлаторъ*, *камъбанъ*, *котыжнца*, *кумьсъ*, *прннъкнпъ*, *трнвоуналнн*, *трнмснъ*/*трнмснн*. Побългареното *магнстрнннъ* пък представлява словообразователен хапакс. С изключение на *форъ* и *котыжнца* редките думи са засвидетелствани в сходни агиографски сборници – *минеи* и *пролози*.

Девет от описаните латинизми – *комъканне*, *котыжнца*, *кумьсъ*, *олътаръ*, *оцьтъ*, *полата*, *оукна*, *царъ* / *цѣсаръ*, *цата*, представляват стари дохристиянски заемки. Повечето от тях имат словообразователни деривати в ранните старобългарски паметници, някои от които са засвидетелствани и в *минея*, срв. напр. производните на *царъ* / *цѣсаръ*, лексемата с най-висока честота

сред изследваната лексикална група. Други пък, подобно на комъканне и котъжница, са произведени от първични заемки. Повечето от ранните заемки (без комъканне, котъжница, кумьсь, оукниа) се срещат в две и повече четива (вж. по-горе). Три от тях имат и книжовно заети с гръцко посредничество съответствия в самия миней, срв. кумьсь – комнсь, оукниа – оунъгниа, царь / цѣсарь – кесарь. Лексемите каланъды и камъбанъ пък представляват книжовни дублети на по-старите колады и кѣпона, които липсват в текста.

На свой ред както книжовно заетите латинизми (без хапаксите), така и некнижовните имат синоними не само в класическия старобългарски корпус (вж. по-горе доуѣъ, кесарь, прннъкнпъ, цага), но и в текста на минея, срв. кенътоурнонъ – сътъннкъ, навъсканръ – коравъннкъ, олътарь – трѣбнще, жрътвнще.

При имената от м. и ср. р. с окончание -иос, -иов в гръцки (лат. -ius, -ium) преобладават т.нар. народни облици с ерово окончание и по-рядко с книжовното -нн. От дванайсет такива имена пет са с ерово окончание кестнонарь, нотарь, прнмнкюрь, прѣторь, секонъдокнръ, три имат дублети на -нн: кенъдннарь – кенъдннарнн (6:1), коменътарнснн – коменътарнсъ (3:2), трнмнсъ – трнмнснн (2:1) и само три се срещат единствено с окончание -нн: коръннкѡларнн, ланарнн и патрнкнн. За трнвоуналн (мест.п. ед.ч.) е трудно да се реши дали основната форма окончва на малък ер или на -нн.

От направения анализ и статистиката се вижда, че латинизмите представляват лексикална група със своя вътрешна динамика, в която народните и книжовните заемки се конкурират помежду си. Съществува конкуренция и между народните и книжовните облици на имената от м.р., като формите с ерово окончание са по-чести. Наблюдава се и външна динамика, която се изразява в участието на заемките в синонимични редове с домашни думи или други заемки. Всичко това е свидетелство както за старинността на тази лексикална група, така и за ранното възникване на минейния превод.

СЪКРАЩЕНИЯ НА ЗАГЛАВИЯТА НА ЧЕТИВАТА ОТ *СТАНИСЛАВОВИЯ ЧЕТИ-МИНЕЙ*

<i>7ef</i>	Мъчение на седемте отроци от Ефес (242d12–252d12)
<i>Аве</i>	Житие на Аверкий Йераполски (258d7–274b9)
<i>АЕл</i>	Мъчение на Акиндин, Пигасий, Анембодист, Наифатий и Елпидифор (316c12–324d2)
<i>Аре</i>	Мъчение на Арета (274b11–284d29)
<i>Гл</i>	Мъчение на Гликерия (219b21–225a4)
<i>ГрА</i>	Мъчение на Григорий Арменски (128d25–155d29)
<i>Евт</i>	Мъчение на Евтимия (46c19–50d10)
<i>Ефр</i>	Житие на Ефросина (80c2–86d16)

<i>Ила</i>	Житие на Иларион Велики (226b11–242d10)
<i>ЙоБ</i>	Успение на Йоан Богослов (86d18–128d23)
<i>ЙоМ</i>	Житие на Йоан Милостиви (337b23–365d29)
<i>КЕ</i>	Мъчение на Капитолина и Еротиди (293c19–298d29)
<i>Кипр</i>	Мъчение на Киприан и Юстина (162c3–164d25)
<i>Мам</i>	Мъчение на Мамант (6a1–9d27)
<i>Ник</i>	Мъчение на Никита, син на Максимиан (42d8–46c17)
<i>НПГ</i>	Мъчение на Назарий, Гервасий, Протасий и Келсий (210a17–214b20)
<i>Пел</i>	Мъчение на Пелагия (192c14–199c4)
<i>Пла</i>	Мъчение на Евстагий Плакида (58d8–67d14)
<i>Прот</i>	Протоевангелие на Яков (22d12–29b9)
<i>ПТА</i>	Мъчение на Пров, Тарх и Андроник (201c18–208b19)
<i>СВ</i>	Мъчение на Сергей и Вакх (182d15–192c12)
<i>Сим</i>	Житие на Симеон Стълпник (1a10–5d28)
<i>Сол</i>	Мъчение на Димитър Солунски (286c2–290c17)
<i>Соф</i>	Мъчение на Вяра, Надежда, Любов и София (50d12–58d6)
<i>Тек</i>	Мъчение на Теотекн (171b16–174d30)
<i>Том</i>	Деяния на апостол Тома (175a2–179b18)

СЪКРАЩЕНИЯ НА ЦИТИРАНИТЕ ИЗВОРИ

<i>Асем</i>	Асеманиево евангелие
<i>Бес</i>	40 беседи на св. Григорий Велики Двоеслов
<i>Боян</i>	Боянски палимпсест
<i>Ват</i>	Ватиканско евангелие/палимпсест
<i>ВМЧ</i>	Великите чети-минеи на митрополит Макарий
<i>Герм</i>	Германов сборник
<i>Ефр корм</i>	Ефремовска кормчая
<i>Зогр</i>	Зографско четириевангелие
<i>Клоц</i>	Клоцов сборник
<i>КСК</i>	Класически старобългарски корпус
<i>Ман</i>	Манасиева хроника
<i>Мар</i>	Мариинско четириевангелие
<i>Мих мен</i>	Михановичев менологий
<i>Мих прол</i>	Михановичев пролог
<i>Мих хом</i>	Михановичев хомилиар
<i>Ник</i>	Николско евангелие
<i>ПНЧ</i>	Пандекти на Никон Черногорец
<i>Остр</i>	Остромирово евангелие
<i>Рим пат</i>	Римски патерик
<i>Сав</i>	Савина книга
<i>СаД</i>	Слова на авва Доротей
<i>СЕ</i>	Синайски евхологий
<i>Сим сб</i>	Симеонов сборник по препис от 1073 г.
<i>Син пат</i>	Синайски патерик

<i>Скит пат</i>	Скитски патерик
<i>Супр</i>	Супрасълски сборник
<i>Усп</i>	Успенски сборник
<i>ХГА</i>	Хроника на Георги Амартол
<i>ХГС</i>	Хроника на Георги Синкел
<i>Хилф</i>	Хилфердингов апостол
<i>ХМал</i>	Хроника на Йоан Малала
<i>Христ</i>	Христианополски апостол
<i>Чуд пс</i>	Чудов псалтир
<i>Шиш</i>	Шишатоваци апостол

РЕЧНИЦИ

БЕР	<i>Български етимологичен речник</i> . Т. 1–9. София, 1971– [Balgarski etimologichen rechnik. Т. 1–9. Sofia, 1971–].
РЕПЕ	<i>Речник на езика на Патриарх Евтимий</i> . Ч. 1. София, 2019; Ч. 2. София, 2020 [Rechnik na ezika na Patriarh Evtimiy. Ch. 1. Sofia, 2019; Ch. 2. Sofia, 2020]. https://histdict.uni-sofia.bg/evtdict/evt_search/
СДЯ	С р е з н е в с к и й, И. И. <i>Словарь древнерусского языка</i> . Репринтно издание. Т. 1–3. Москва, 1989 [Sreznevskii, I. I. Slovar' drevnerusskogo iazyka. Reprintnoe izdanie. Т. 1–3. Moskva, 1989].
СРЯ XI–XVII вв.	<i>Словарь русского языка XI–XVII вв.</i> Т. 1–30. Москва, 1970–2015 [Slovar' russkogo iazyka XI–XVII vv. Т. 1–30. Moskva, 1970–2015]. http://etymolog.ruslang.ru/index.php?act=xi-xvii
СтБР	<i>Старобългарски речник</i> . Отг. ред. Д. Иванова-Мирчева. Т. 1. София, 1999; Т. 2. София, 2009 [Starobalgarski rechnik. Otg. red. D. Ivanova-Mircheva. Т. 1. Sofia, 1999; Т. 2. Sofia, 2009].
ТермР	<i>Терминологичен речник на Йоан Екзарх</i> . Под ред. на А.-М. Тотоманова, И. Христов. София, 2019 [Terminologichen rechnik na Yoan Ekzarh. Pod red. Na A.-M. Totomanova, I. Hristov. Sofia, 2019]. https://histdict.uni-sofia.bg/trmdict/trm_search/
Фасмер	Ф а с м е р, М. <i>Этимологический словарь русского языка</i> . Т. 1–4. Москва, 1986 [Vasmer, M. Etimologicheskii slovar' russkogo iazyka. Т. 1–4. Moskva, 1986].
ЭССЯ	<i>Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд</i> . Т. 1–39. Москва, 1974–2014 [Etimologicheskii slovar' slavianskikh iazykov. Praslavianskii leksicheskii fond. Т. 1–39. Moskva, 1974–2014].

- DOCSD *Digital Old Church Slavonic Dictionary* = SJS.
<http://gorazd.org/gulliver/?envLang=en>
- DOOCSM *Dictionary of the oldest Old Church Slavonic texts.*
<http://gorazd.org/gulliver/?envLang=en>
- LBG *Lexikon zur byzantinischen Gräzität besonders des 9.–12. Jahrhunderts.* Bonn, 1994–2017.
- Lewis, Short 1879 *A Latin Dictionary. Founded on Andrews' edition of Freund's Latin dictionary.* Revised, enlarged and in great part rewritten by Ch. T. Lewis, Ph.D. and Ch. Short, LL.D. Oxford, 1879.
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3a text%3a1999.04.0059>
- Liddell, Scott 1940 L i d d e l l, H. G., R. S c o t t. *A Greek-English Lexicon*, revised and augmented throughout by Sir H. St. Jones with the assistance of R. McKenzie. Oxford, 1940.
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3a text%3a1999.04.0057>
- Mikl. M i k l o s i c h, Fr. *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum.* Aalen, 1977.
- SJS *Slovník jazyka staroslověnského.* T. 1–4. Praha, 1958–1997.

ЛИТЕРАТУРА

- Агиославика 2016 *Агиославика. Проблеми и подходи в изследването на Станиславовия чети-миней* (Доклади от едноименната конференция – 21 май 2013 г.). Съст. Д. Атанасова. София, 2016 [Agioslavika. Problemi i podhodi v izsledvaneto na Stanislavovia cheti-miney (Dokladi ot ednoimennata konferentsia – 21 may 2013 g.). Sast. D. Atanasova. Sofia, 2016].
- Атанасова 2018 А т а н а с о в а, Д. *Особености на състава (четенето, типика и календара).* – В: Тотоманова, А.-М., Д. Атанасова. Станиславов чети-миней. Т. 1. Издание на текста. София, 2018, с. 123–130 [Atanasova, D. Osobenosti na sastava (cheteneto, tipika i kalendara). – V: Totomanova, A.-M., D. Atanasova. Stanislavov cheti-miney. T. 1. Izdanie na teksta. Sofia, 2018, s. 123–130].
- Борисов 2014 Б о р и с о в, Пр. *Към проучването на лексиката на Римския патерик.* – Palaeobulgarica, 38 (2014), № 1, с. 77–95 [Borisov, Pr. Kam prouchvaneto na leksikata na Rimskia paterik – Palaeobulgarica, 38 (2014), № 1, s. 77–95].
- Велчева 1980 В е л ч е в а, Б. *Праславянски и старобългарски фонологически изменения.* София, 1980 [Velcheva, B. Praslavjanski i starobalgarski fonologichni ismenenia. Sofia, 1980].

- ГСЭ 1   Ф а с м е р, М. *Греко-славянские этюды. 1. Основные вопросы из области греко-славянских отношений.* – Известия Отделения русского языка и словесности, 11 (1906), № 2, с. 386–413 [Vasmer, M. Greko-slavianskie etiudy 1. Osnovnye voprosy iz oblasti greko-slavianskikh otnoshenii. – Izvestiia Otdeleniia russkogo iazyka i slovesnosti, 11 (1906), № 2, s. 386–413].
- ГСЭ 3   Ф а с м е р, М. *Греко-славянские этюды. 3. Греческие заимствования в русском языке* (= Сборник Отделения русского языка и словесности императорской Академии наук. Т. 86, № 1). Санкт-Петербург, 1909 [Vasmer, M. Greko-slavianskie etiudy. 3. Grecheskie zaимstvovaniia v russkom iazyke (= Sbornik Otdeleniia russkogo iazyka i slovesnosti imperatorskoy Akademii nauk. T. 86, № 1). Sankt-Peterburg, 1909].
- Димитров 2010   Д и м и т р о в, К. *Речник-индекс на словата на авва Доротея: по ръкопис 1054 от сбирката на М. П. Погодин.* В. Търново, 2010 [Dimitrov, K. Rechnik-indeks na slovata na avva Dorotej: po rakopis 1054 ot sbirkata na M. P. Pogodin. V. Tarnovo, 2010].
- Добрев 2016   Д о б р е в, И. *Кодекс № 1039 от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“.* – В: Агиославика. Проблеми и подходи в изследването на Станиславовия чети-миней (Доклади от едноименната конференция – 21 май 2013 г.). Съст. Д. Атанасова. София, 2016, с. 11–56 [Dobrev, I. Kodeks № 1039 ot Natsionalnata biblioteka „Sv. sv. Kiril i Metodiy“. – V: Agioslavika. Problemi i podhodi v izsledvaneto na Stanislavovia cheti-miney (Dokladi ot ednoimennata konferentsia – 21 may 2013 g.). Sast. D. Atanasova. Sofia, 2016, s. 11–56].
- Иванова 2004   И в а н о в а, Кл. *Житието на мъченик Теотекн – един неиздаден преславски превод.* – В: ГЛЪБНИ КЪНИЖНИЦИ (= Архив за старобългарски извори, 2). Шумен, 2004, с. 87–99 [Ivanova, Kl. Zhitieto na machenik Teotekn – edin neizdaden preslavski prevod. – V: Glōbiny kŕnizhnyuē (= Arhiv za starobalgarski izvori, 2). Shumen, 2004, s. 87–99].
- Истрин 1920–1930   И с т р и н, В. М. *Книги временные и образные Григория Мниха. Хроника Георгия Амартола в древнем славяно-русском переводе.* Т. 1. Петроград, 1920; Т. 2. Петроград, 1922; Т. 3. Петроград, 1930 [V. M. Istrin. Knigi vremennye i obraznye Grigoriia Mnikha. Khronika Georgiia Amartola v drevnem slaviano-russkom perevode. T. 1. Petrograd, 1920; T. 2. Petrograd, 1922; T. 3. Petrograd, 1930].
- Кривко 2004   К р и в к о, Р. Н. *Функции буквы у в древних славянских рукописях (преимущественно на материале Бычковско-Синайской псалтыри).* – В: Russian Linguistics, 28 (2004)

- № 3, с. 317–350 [Krivko, R. N. Funktsii bukvy y v drevnikh slavianskikh rukopisiakh (preimushchestvenno na materiale Bychkovsko-Sinayskoy psaltyri) – V: Russian Linguistics, 28 (2004) № 3, s. 317–350].
- Максимович 2004
 М а к с и м о в и ч, К. А. *Моравизмы в древнерусском книжном языке: СТ.-СЛ. *Къмъть, ДР.-РУС. Кметъ.* – В: Russian Linguistics, 28 (2004), № 1, p. 109–123 [Maksimovich, K. A. Moravizmy v drevnerusskom knizhnom iazyke: ST.-SL. *Kъmъть, DR.-RUS. Kmetъ. – In: Russian Linguistics, 28 (2004), № 1, p. 109–123].
- Максимович 2010
 М а к с и м о в и ч, К. *Византийская Синтагма 14 титулов без толкований в древнеболгарском переводе. Славянско-греческий, греческо-славянский и обратный (славянский) словоуказатели.* Сост. К. А. Максимович, науч. ред. Л. Бругманн (= Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte, 27). Frankfurt am Main, 2010 [Maksimovich, K. Vizantiiskaia Sintagma 14 titulov bez tolkovaniĭ v drevnebolgarskom perevode. Slaviansko-grecheskii, grechesko-slavianskii i obratnyi (slavianskii) slovoukazateli. Sost. K. A. Maksimovich, nauch. red. L. Brugmann (= Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte 27). Frankfurt am Main, 2010].
- Тотоманова 2008
 Т о т о м а н о в а, А.-М. *Славянската версия на хрониката на Георги Синкел (Издание и коментар).* София, 2008 [Totomanova, A.-M. Slavyanskata versia na hronikata na Georgi Sinkel (Izdanie i komentar). Sofia, 2008].
- Тотоманова 2008а
 Т о т о м а н о в а, А.-М. *Употребата на знака за ижица като белег за датирането на текста (според данните на най-ранния препис на славянската версия на Хрониката на Георги Синкел).* – В: Eslavistica Complutense, 8 (2008), p. 81–98 [Totomanova, A.-M. Upotrebata na znaka za izhitsa kato beleg za datiraneto na teksta (spored dannite na nau-rannia prepis na slavyanskata versia na Hronikata na Georgi Sinkel). – V: Eslavistica Complutense, 8 (2008), p. 81–98].
- Тотоманова 2009
 Т о т о м а н о в а, А.-М. *Прегрупирането на склонението в българския език.* – В: Из историята на българския език. Сборник статии. София, 2009, с. 60–74 [Totomanova, A.-M. Pregrupiraneto na sklonenieto v balgarskia ezik. – V: Iz istoriata na balgarskia ezik. Sbornik statii. Sofia, 2009, s. 60–74].
- Тотоманова 2018
 Т о т о м а н о в а, А.-М. *Правописно-езикови особености.* – В: Тотоманова, А.-М., Д. Атанасова. Станиславов чети-миней. Т. 1. Издание на текста. София, 2018, с. 17–74 [Totomanova, A.-M. Pravopisno-ezikovi osobenosti. – V: Totomanova, A.-M., D. Atanasova. Stanislavov cheti-miney. T. 1. Izdanie na teksta. Sofia, 2018, s. 17–74].

- Тотоманова 2018а Т о т о м а н о в а, А.-М. *Описание на ръкописа*. – В: Тотоманова, А.-М., Д. Атанасова. Станиславов чети-миней. Т. 1. Издание на текста. София, 2018 с. 8–16 [Totomanova, A.-M. Opisanie na rakopisa. – V: Totomanova, A.-M., D. Atanasova. Stanislavov cheti-miney. T. 1. Izdanie na teksta. Sofia, 2018 s. 8–16].
- Тотоманова 2018б Т о т о м а н о в а, А.-М. *Какъв е бил оригиналт на Станиславовия чети-миней?* – В: Старобългарска литература, 57–58 (2018), с. 128–142 [Totomanova, A.-M. Kakav e bil originalat na Stanislavovia cheti-miney? – V: Starobalgarska literatura, 57–58 (2018), s. 128–142].
- Тотоманова, Атанасова 2018 Т о т о м а н о в а, А.-М., Д. А т а н а с о в а. *Станиславов чети-миней*. Т. 1. *Издание на текста*. София, 2018 [Totomanova, A.-M., D. Atanasova. Stanislavov cheti-miney. T. 1. Izdanie na teksta. Sofia, 2018].
- Чернышева 1994 Ч е р н ы ш е в а, М. И. *Греческие слова, способы их адаптации и функционирование в славянском переводе „Хроники Иоанна Малалы“*. – В: Истрин, В. М. Хроника Иоана Малалы в славянском переводе. Репринтное издание по материалам В. М. Истрина. Подготовка издания, вступительная статья и приложения М. И. Чернышевой. Москва, 1994, с. 402–462 [Chernysheva, M. I. Grecheskie slova, sposoby ikh adaptatsii i funktsionirovanie v slavianskom perevode „Khroniki Ioanna Malaly“. – V: Istrin, V. M. Khronika Ioana Malaly v slavianskom perevode. Reprintnoe izdanie po materialam V. M. Istrina. Podgotovka izdaniia, vstupitel'naia stat'ia i prilozheniia M. I. Chernyshevoi. Moskva, 1994, s. 402–462].
- Чернышева 2003 Ч е р н ы ш е в а, М. И. „Синайский патерик“: *греческая (и иноязычная) лексика в раннеславянских переводах*. – В: Православный палестинский сборник. Вып. 100. Москва, 2003, с. 183–227 [Chernysheva, M. I. „Sinaiskii paterik“: grecheskaia (i inoiazycznaia) leksika v ranneslavianskikh perevodakh. – V: Pravoslavnyi palestinskii sbornik. Vyp. 100. Moskva, 2003, s. 183–227].
- ЮВ П и ч х а д з е, А. А., И. И. М а к е е в а, Г. С. Б а р а н к о в а, А. А. У т к и н. „История иудейской войны“ *Иосифа Флавия*. Т. 1–2. Москва, 2004 [Pichkhadze, A. A., I. I. Makeeva, G. S. Barankova, A. A. Utkin. „Istoriia iudeiskoi voiny“ Iosifa Flaviia. T. 1–2. Moskva, 2004].
- Vasmer 1970 V a s m e r, M. *Die Slaven in Griechenland*. Berlin, 1941. Repr. Leipzig, 1970.
- Veder 2012 V e d e r, W. *The Scete Paterikon. Wort Index to the Slavonic Text*. Amsterdam, 2012.

(Summary)

The paper analyses the Latin loan words in *Stanislav's Menologion*, tracing their function in the Old Bulgarian medieval manuscripts and the ways of their borrowing. The statistics shows that 21 out of 44 lexemes of Latin origin belong to the Old Bulgarian (OCS) canon, 15 out of them being attested in *Codex Suprasliensis*. The later occurrences are concentrated in hagiographic collections as well. Seven lexemes are hapax legomena and other seven are rare words with less than five occurrences in lexicographic manuals. Nine of the described lexemes represent early pre-Christian loan words and two derive from old borrowings. All nine have derivatives in Old Bulgarian manuscripts or in the menologion itself. Three of the pre-Christian loan words have literary counterparts in the menologion and other two are literary doublets of early borrowings. Both pre-Christian loan words and literary borrowings (hapax legomena excluded) participate in synonymic chains with domestic and foreign lexis. The structure of this lexical group and its functioning confirms the hypothesis that the translation of the calendar hagiographic corpus took place in the Classical Old Bulgarian period.

Keywords: Latin loan words; direct and indirect borrowing; hapax legomena and rare words; literary and non-literary word forms.

*Anna-Maria Totomanova,
Sofia University "St. Kliment Ohridski"*